

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Павлов К.В. Ядро экономических систем и эффективная хозяйственная политика. – М.: Магистр, 2009. – 191 с.
2. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике. – М.: Магистр, 2009. – 461 с.
3. Павлов К.В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды. – М.: Магистр, 2007. – 271 с.
4. Халеви́нская Е.Д. Мировая экономика и международные экономические отношения: Учебник. – М.: Экономистъ, 2004. – 303 с.
5. Государственное финансирование научно-технического прогресса в развитых капиталистических странах / А.В. Жемчужникова, А.В. Толкушкин, И.А. Кравченко и др. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 239 с.
6. Засухин А.Т. Интенсификация производства. – М.: Экономика, 1975. – 183 с.

Інституціональні особливості та фактори модернізації російської економіки

К.В. Павлов

У статті висвітлені особливості та фактори здійснення структурної перебудови, технічного переозброєння і модернізації російської економіки в сучасних умовах на основі аналізу і вивчення позитивного зарубіжного та вітчизняного досвіду модернізації відтворювальних структур.

Ключові слова: особливості, фактори, модернізація, технічне переозброєння, структурна перебудова, стадії зростання конкурентоздатності, російська економіка.

Institutional peculiarities and modernization factors of Russian economics

K. Pavlov

The paper highlights peculiarities and factors of structure reconstruction, technical re-equipment and modernization of Russian economics under modern conditions on the basis of analysis and studying positive foreign and national experience in modernization of reproductive structures.

Keywords: peculiarities, factors, modernization, technical re-equipment, structure reconstruction, competitiveness increase stages, Russian economics.

УДК 338.439.5

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ПОЄДНАННЯ РИНКОВОГО ТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Обґрунтовано необхідність здійснення державної підтримки аграрного сектору економіки. Узагальнено теоретичні засади поєднання ринкового та державного регулювання ринку аграрної продукції в сучасних умовах розвитку аграрного ринку.

Ключові слова: протекціонізм, вільна торгівля, державна підтримка, важелі державного регулювання, аграрний ринок.

Постановка проблеми. Подолання кризової ситуації, створення умов для стійкого соціально-економічного розвитку України вимагають розробки й реалізації виваженої економічної політики, спрямованої на модернізацію економіки та забезпечення на цій основі економічного зростання. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність удосконалення стратегії і тактики здійснення перетворень. У складному комплексі першочергових змін одне із ключових місць належить визначенню раціонального співвідношення саморегульованих і регульованих важелів функціонування ринкової економіки, формування балансу взаємодії ринкового саморегулювання та ролі держави в забезпеченні сприятливих умов господарювання як основи соціально-економічного розвитку суспільства й особистості.

Проте зарубіжний і вітчизняний досвід переконує, що ринкове саморегулювання не всесильне, не має загального характеру і повинно доповнюватись державним регулюванням. Тому постає гостра необхідність у дослідженні проблеми поєднання механізмів саморегулювання економіки і державного економічного впливу на функціонування господарського комплексу країни. При цьому, на нашу думку, в сучасних умовах найвагомішого значення набуває посилення вибору форм і методів державного регулювання, найбільш адекватних умовам ринку і тих, які б враховували специфіку різних галузей економіки. Від успішного вирішення цього завдання залежить подальший розвиток країни, формування соціально-орієнтованої ринкової економіки і досягнення на цій основі вищого рівня добробуту. Така модель ринкової економіки передбачає, що найважливішою функцією держави є узгодження пріоритетів і тактики економічної політики з вирішенням завдань забезпечення соціальних гарантій та якості життя всіх соціальних груп населення, врахування соціальних наслідків будь-яких заходів економічного характеру, регулювання процесу перерозподілу доходів з орієнтацією на економічний розвиток як основу підвищення соціального добробуту суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню державної підтримки аграрного сектору економіки присвячено праці провідних вчених економістів-аграрників, серед яких: П.І. Гайдучський, В.П. Галушко, С.М. Кваша, І.Г. Кириленко, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Могильний, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак. Однак, у нинішніх умовах формування важелів державної підтримки необхідно здійснювати з урахуванням змін зовнішнього середовища функціонування товаровиробників галузі та їх внутрішніх можливостей.

Мета дослідження. Обґрунтувати систему дієвих економічних важелів з урахуванням сучасних умов господарювання, які включають цінову й податкову політику, фінансово-кредитну підтримку агропромислового виробництва, стимулювання інвестиційної діяльності, формування сприятливої для вітчизняних товаровиробників експортно-імпоротної політики і системи сільськогосподарського страхування.

Результати досліджень та їх обговорення. Вивчення світового досвіду дає підставу стверджувати, що новітня історія не знає жодного прикладу, по-перше, формування високорозвиненої, гнучкої, ефективно функціонуючої економіки без ринку і, по-друге, високоефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки без провідної регулюючої ролі держави. При цьому мається на увазі сучасне розуміння ринку як атрибуту соціально-орієнтованої моделі економіки, а не як її всеохоплююча характеристика.

В Україні на початку 90-х років була запроваджена модель ринкового господарювання, що передбачала лібералізацію економічних відносин, майже повну відмову держави від регулюючої ролі в економіці, різке скорочення державної інвестиційної та фінансової підтримки економіки і соціальної сфери.

Спроби досягнення фінансової стабілізації за допомогою лише монетарних методів не забезпечили очікуваних результатів. Можна констатувати, що в Україні у 1991-1998 роках фінансовий ринок і реальний сектор економіки фактично існували автономно один від одного. Частка довгострокових кредитів у кредитному портфелі українських банків дорівнювала в середньому 8,9% [1].

Вперше потреба в науковому обґрунтуванні межі державного управління життям суспільства, включаючи економіку, з'явилася в умовах феодального устрою – наприкінці XVI – на початку XVII ст. Саме з цим пов'язані свободолюбиві ідеї Д. Локка, Т. Гоббса (Англія) і Ш. Монтеск'є, Вольтера, Дідро (Франція) про необхідність лібералізації суспільного життя. Вони розглядали свободу як необхідний елемент всієї сукупності індивідуальних прав і свобод, які виходять із самої природи людини. Ідеї пріоритету економічної свободи були обґрунтовані у працях Д. Норса, П. Баугільбера, Б. Гурне, Ф. Кене. Не акцентуючи увагу на філософських ідеях економістів того часу, зазначимо, що вони, як фізіократи, передбачали, з одного боку, митну лібералізацію вільного ринку зерна, а з другого – мінімальне державне обмеження свободи правовими методами. Вважається, що саме Гурне увів термін *laissez faire*, що означає обмежену роль держави в економіці.

Західна класична макроекономічна теорія передбачає дві альтернативних концепції економічного регулювання – монетаризм та кейнсіанство. На певному етапі економічних відносин наприкінці XVIII ст. монетаристський принцип „laissez faire, laissez passer” (у перекладі із французької – нехай кожний йде своїм шляхом) повністю виключав можливість макроекономічного регулювання економіки. Цю ідею вичерпно обґрунтував Адам Сміт у праці „Дослідження про природу і причини багатства народів” [7]. Сутність вчення Сміта полягає в тому, що „ринкова система здатна до саморегулювання, в основі якої лежить „невидима рука” – особистий інтерес, пов'язаний із прагненням одержати прибуток. Він є основною мотивуючою силою економічного розвитку. Економіка буде функціонувати ефективніше, якщо виключити державне регулювання. Найкращий варіант – це дотримуватися політики невтручання держави...”. Однак ринкова організація економіки не здатна забезпечити рівновагу всіх елементів системи.

Смітівське трактування державного регулювання поступово коригувалося. Послідовників А. Сміта відносять до так званої „класичної школи”, пов'язаної з іменами Д. Рікардо, Ж. Сея, Д. Мілля, А. Маршалла, ідеї якої знайшли подальший розвиток у ряді сучасних неокласичних концепцій (монетаризм, теорія раціональних очікувань та ін.).

Так, Д. Мілля звернув увагу на можливі випадки „безсилля ринку”. Тому, з одного боку, він підтримував принцип мінімального втручання держави в економіку, а з другого – обґрунтував необхідність регулювання сфери освіти і соціально-трудова відносин, що виділяло його позицію із постулатів прихильників класичної доктрини. Ідея про те, що економічна свобода має цін-

ність, оскільки вона корисна, обґрунтована Д. Міллем у трактаті „Про свободу” [2] й характеризує своєрідність підходу економістів класичної школи до її змісту, який з деякими модифікаціями поширюється і на сучасну неокласичну школу. Такий методологічний підхід ґрунтується на твердженні, що вільний ринок, здатний до саморегулювання, є найбільш ефективним способом організації господарства.

Інший методологічний підхід до вирішення питання державного обмеження свободи в суспільстві відрізняє представників історичної школи (А. Мюллер, Ф. Ліст). З позиції Ф. Ліста, „окрема людина ... не завжди вільною діяльністю сприяє інтересам суспільства..., у тисячах випадків державна влада бачить себе змушеною обмежувати приватну промисловість” [3, с. 242-243]. У системі обмеження господарської свободи Ф. Ліст приділяв особливо велике значення протекціонізму, який покликаний сприяти розвитку нових галузей промисловості та сільського господарства, залученню капіталів і продуктивних сил із-за кордону. Отже, в концепції представників історичної школи державне регулювання трактується як обмеження господарської свободи державою з метою розвитку продуктивних сил країни.

Серед існуючих підходів до розкриття проблеми економічної свободи можна відзначити маржиналістський підхід представників австрійської школи (К. Менгер, Е. Бем-Беварк і Ф. Візер). Державні обмеження свободи в концепції австрійської школи були мінімальними. К. Менгер, наприклад, вважав, що „суспільні відносини змінюються і вдосконалюються найкращим чином лише тоді, коли цей процес здійснюється ненавмисно” [4]. У цьому випадку розглядається ідея „спонтанності” економічного розвитку і пріоритету ринкового механізму саморегулювання, яка в ХХ ст. була розкрита в конкурентній стратегії Ф. Хайека [5].

Значний інтерес становлять погляди інституційного напрямку (Т. Веблен, Д. Коммонс та ін.), які аналізують економічну свободу та її обмеження із позицій рівних стартових можливостей вибору індивідів. Вони не виділяли об’єктивних обмежень ринкової свободи, однак її ступінь в інституційній концепції залежить від якості ринкового середовища, яке змінюється у процесі розвитку економічної системи. У розумінні інституціоналістів ринок є не нейтральним механізмом розподілу ресурсів, а соціальним інститутом, який набуває глибоких змін разом з інституційною системою суспільства. При цьому в умовах високорозвиненої економіки, де вирішальний вплив мають великі компанії, посилюється роль неринкових регуляторів економічних процесів. У монополістичній економіці, в якій саморегулюючі ринкові сили не працюють, на думку французького інституціоналіста Ф. Перру, необхідним є механізм соціального контролю, який би дав можливість використовувати потенційні можливості ринку, усуваючи його негативні риси і компенсуючи недоліки. Тому об’єктивно необхідні такі обмеження ринкової свободи, як створення системи соціального захисту від безробіття та використання системи індикативного планування на мікрорівні.

До кінця ХІХ ст. систематизуються і поглиблюються думки про об’єктивні та державні обмеження ринкової свободи. А. Маршалл ввів поняття економічної свободи в предмет науки й визначив її „як свободу виробництва і підприємництва”, об’єктивно обмежену необхідністю співпраці та асоціацій [12]. Ці теоретичні зміни були зумовлені змінами загальних умов господарювання, концентрацією виробництва, монополізацією економіки, загостренням соціальних проблем. Внаслідок цього кінець ХІХ ст. став періодом значного зростання масштабів регулювання, які поширилися, як вказує А. Карсон, на ринок в цілому (антимонопольне регулювання), та на певні галузі господарства (залізничний, водний транспорт, виробництво електроенергії та ін.).

Представники неокласичного напрямку почали розглядати проблему поєднання свободи та її обмежень на рівні суспільного добробуту. Ґрунтуючись на ідеї про невідповідність приватної та суспільної вигоди, Г. Сіджуїк показав, що система економічної свободи і конкуренції має певні недоліки. Вона „не забезпечує ефективного вирішення багатьох типів проблем виробництва”, „нічого не говорить про ... ефективний розподіл” суспільного багатства, „забезпечує всім свободу купівлі-продажу, але не рівності можливостей” [6]. Тому завданням держави у ХХ ст., з його погляду, стає ліквідація негативних наслідків свободи і певне вирівнювання економічних можливостей для кожного підприємця та індивіда.

Із погляду А. Пігу, державне обмеження ринкової свободи необхідне для створення „суспільних благ”, усунення негативних наслідків побічних ефектів ринку (професійних захворювань, травм на виробництві, забруднення навколишнього середовища, безробіття і т.д.), рівномірнішого розподілу національного доходу [7, 8]. Формами обмеження ринкової свободи, на його переконан-

ня, може бути державний контроль (прямий – у випадку регулювання діяльності монополій на ринку, непрямий – за допомогою податків і субсидій) і державне підприємництво. Вибір методів залежатиме від масштабів втручання, характеру галузі, яка потребує регулювання, об'єктивних оцінок компетентності органів, що здійснюють втручання, й ефективності реалізації поставлених цілей. У ХХ ст. постулати неокласичної школи виявилися невід'ємними аргументами на користь поєднання державного обмеження і свободи господарюючих суб'єктів у змішаній економіці. Стало очевидним, що економічна свобода можлива лише в умовах складної й динамічної системи її державних обмежень у сфері виробництва національного багатства та його розподілу.

Нова епоха в розвитку теорії і практики державного регулювання пов'язана з ім'ям Д. Кейнса. У своїй праці „Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” він поставив під сумнів провідний постулат неокласичної школи про спроможність ринкового механізму до саморегулювання і довів неможливість самоцілення економіки. Д. Кейнс розглядав поєднання свободи і несвободи як „взаємодію стихійного і свідомого, виходячи з моделі недосконалої конкуренції, якій не притаманний стихійний механізм відновлення рівноваги” [9]. За такого підходу два механізми регулювання – ринковий і державний – є взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними. Причому кожний із них виконує свої завдання, а рівень економічної свободи визначається якістю ринкового середовища. Формою державного регулювання, на думку дослідника, є управління сукупним попитом з метою підтримки повної зайнятості за допомогою комплексу механізмів фіскальної та кредитно-грошової політики.

Основна передумова кейнсіанства – неможливість в умовах панування монополій забезпечити ефективну саморегуляцію ринкового господарства, що вимагає державного втручання для досягнення стабілізації економіки, регулювання зайнятості, пом'якшення циклічних коливань. Це потребувало застосування нових інститутів і регуляторів, у тому числі індикативного та стратегічного планування, державної підтримки приватного сектору й активізації антимонопольної політики для захисту механізму ринкової конкуренції від деформацій, пов'язаних з діями монополій. Найважливішим моментом є поява ідеології формування соціальної держави, тобто держави, яка здійснює соціальну політику шляхом перерозподілу значної частки суспільного продукту.

Основними характерними рисами кейнсіанської моделі регулювання є: по-перше, висока частка національного доходу, яка розподіляється через державний бюджет; по-друге, формування державного підприємництва на основі створення державних і змішаних підприємств; по-третє, широке використання кредитно-фінансових і бюджетно-фінансових регуляторів для стабілізації економічної кон'юнктури, згладжування циклічних коливань, підтримання високих темпів зростання і високого рівня зайнятості.

Кейнсіанська модель державного регулювання застосовувалася країнами Заходу більше двох післявоєнних десятиріч. У багатьох країнах приймалася низка законів, які закріплювали функції підтримки повної зайнятості й антициклічного регулювання за органами управління економікою, держава забезпечувала виконання питань охорони праці, надання допомоги бідним, було націоналізовано ряд галузей.

Значний внесок у подальший розвиток економічної теорії зробили Дж. Гелбрейт і П. Самуельсон. Так, Дж. Гелбрейт доводив: „...Не тільки ціни і витрати виробництва, але і споживчий попит стає об'єктом управління. Такий же ще один важливий додатковий момент у системі регулювання економічного середовища” [10–12]. П. Самуельсон вважав, що необхідні функції держави у сфері економіки полягають у забезпеченні суспільного споживання, використанні людських і природних ресурсів, соціальному забезпеченні.

Дж. Гелбрейт, розвиваючи ідеї державного регулювання економіки, дійшов до висновку про ефективність „планового капіталізму” [12, с. 69]. Наукові розробки Гелбрейта набули конкретного змісту в плануванні багатьох сторін економічного життя Японії, Франції, Швеції та інших країн із ринковою економікою. Вважається, що реалізація концепції кейнсіанства після Другої світової війни у розвинутих країнах світу сприяла пом'якшенню циклічних коливань економік.

Однак, під впливом економічної кризи 1979-1981 рр. сталися зміни в системі державного регулювання, і склалася нова неконсервативна модель державного регулювання. Теоретичною основою цієї моделі були концепції неокласичного напрямку економічної теорії: монетаризм, економіка пропозиції і раціональних очікувань. Найбільш видатними представниками цих напрямів є М. Фрідмен (монетаризм), А. Лаффер і Д. Гілдер (концепція економіки пропозиції), Д. Мут, Р. Лукас і Л. Реппінг (теорія раціональних очікувань).

Трансформація моделі державного регулювання полягала у відмові від впливу на відтворення через попит, а замість цього – використання непрямих заходів впливу на виробництво. З цією метою, на думку прихильників економіки пропозиції, необхідно відтворити класичний ринковий механізм, свободу приватного підприємництва. Це дасть змогу забезпечувати економічне зростання за рахунок двох джерел – власних коштів, тобто капіталізації частини прибутку, і залучених коштів, кредитів. У відповідності з цією теорією економіки пропозиції необхідно створити сприятливі умови для процесу накопичення та підвищення ефективності виробництва [13].

Нині в різних країнах концепції Кейнса і Фрідмена покладаються в основу державного регулювання, оскільки, на думку багатьох, держава і ринок – не вороги, а доповнюючі один одного важелі, які забезпечують поступовий розвиток економіки, ефективне використання наявного потенціалу та ресурсів.

Обґрунтовуючи свої оцінки ролі держави в економіці, вчені й політики посилаються на дві симетричні теорії. Так, прихильники державної активності виходять із „провалу ринку”, а неоконсерватори обґрунтовують необхідність приватизації і дерегулювання, роблячи наголос на „провал держави”. Обидва підходи, без сумніву, мають право на існування, але абсолютизація дії ринкових або сил державного регулювання так само, як і їхня недооцінка, не мають достатніх підстав.

Розвиток ринкової економіки в другій половині ХХ ст. виявив тенденцію розширення масштабів діяльності й посилення ролі держави в економічній сфері. При цьому мета держави в ринковій економіці – не корегувати ринковий механізм, а створювати умови для його вільного функціонування. Слід зазначити, що в багатьох промислово розвинутих країнах роль держави у сфері виробництва поступово скорочується, а у сфері розподілу і в питаннях формування економічної політики вона має тенденцію до зростання.

Найбільш розвинені системи державного регулювання економіки склалися в країнах Західної Європи (насамперед, у країнах – членах Європейського Союзу), в Японії, у ряді держав Південно-Східної Азії. При цьому показовим є досвід державного регулювання економіки в Японії, Південній Кореї, Сингапурі та ряді інших країн цього регіону, які в післявоєнні роки зробили ривок у своєму економічному розвитку і наочно продемонстрували, що активна структурна політика, виважена й гнучка система протекціонізму не знижують можливості підвищення конкурентоспроможності виробництва. Це дає підстави для висновку, що державне втручання й регулювання не тільки не заважає, але і сприяє формуванню ефективної ринкової економіки.

Для США, Канади, Австралії, де традиційно сильні позиції приватного капіталу, характерний нижчий рівень державного регулювання. Разом з тим, роль держави у цих країнах зростає у розв'язанні завдань структурної політики, зростанні соціальних проблем, росту інфляції і т.д. Тобто, незважаючи на декларування прихильності США та ряду інших промислово розвинутих країн світу до ліберальної моделі економіки, нав'язування ними через міжнародні фінансові інститути (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та ін.) країнам з перехідною економікою, у тому числі й Україні, ідеології „мінімальної держави”, вони здійснюють дуже суттєве державне втручання в економіку та соціальну сферу.

Отже, немає і не може бути ефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки, яка ґрунтується на сучасних науково-технічних досягненнях, без активної регулюючої ролі держави. Таких прикладів у світовій практиці немає. Водночас наслідки відходу держави зі сфери регулювання ринкових відносин добре відомі. Приклад України може бути переконливим свідченням того, до чого може призвести витіснення держави зі сфери економіки.

Так, І.І. Лукінов зазначає, що „немає підстав стверджувати, нібито з переходом до ринкової економіки державне регулювання взагалі не потрібне, бо регулятором виступає сам „вільний ринок”. Такі політичні гасла не мають нічого спільного з досягнутим наукою... Однією з головних функцій держави є і буде у ХХІ ст. формування та здійснення високоефективної науково-технічної, соціально-економічної, ринкової, правової і духовної політики, що забезпечує сталий поступальний розвиток” [14, с.8].

Висновки. Викладене вище дає підстави стверджувати, що в сучасних умовах необхідність державного регулювання економіки України зумовлена наступними причинами. По-перше, держава має компенсувати негативні сторони ринку, що набуває особливого значення в період становлення ринкових відносин, інституційних перетворень й інтеграції економіки України у світову економіку.

По-друге, дуже важливою є роль держави в регулюванні економічних відносин між господарючими суб'єктами, галузями народного господарства й регіонами країни, а також між центром і регіонами. При цьому слід враховувати ту обставину, що національна економіка – це багаторівнева, багатогольова і багатофункціональна система, в якій не тільки різні галузі та суб'єкти господарювання, а й різні регіони мають свої особливості та досить суперечливі інтереси. При цьому ринковий механізм не спроможний направити їх розвиток до однієї загальної мети, для цього потрібно забезпечити активне макроекономічне регулювання з боку держави. Необхідно також відзначити, що ринкові відносини ніколи не були ефективними у вирішенні питань соціальної справедливості в суспільстві, забезпечення зайнятості та надання соціальних гарантій.

Враховуючи положення економічної теорії, досвід провідних країн світу у питаннях державного регулювання економіки та вітчизняної практики, вважаємо, що у сучасних умовах пріоритетами економічної політики держави повинні стати:

- модернізація економіки і забезпечення на цій основі підвищення обсягів й ефективності виробництва, раціоналізація його структури за рахунок реалізації відповідної фінансово-кредитної, податкової, цінової, антимонопольної, інвестиційної і зовнішньоекономічної політики;
- підтримка економічної стабільності, що допускає забезпечення відносної стабільності цін, стримування інфляції, збалансованості доходів і витрат консолідованого бюджету й позитивного платіжного балансу країни;
- забезпечення єдиного економічного, правового та соціально-політичного простору, створення сприятливих і рівних умов діяльності для всіх суб'єктів господарювання;
- забезпечення конкурентних переваг національній економіці та захист економічних інтересів вітчизняних товаровиробників на внутрішньому і світовому ринках;
- створення умов для зростання реальних доходів населення, скорочення диференціації населення за рівнем доходів і масштабів бідності, запобігання масовому безробіттю, забезпечення встановлених законом соціальних гарантій.

В нинішніх умовах вагоме значення має здійснення державного економічного регулювання аграрного сектору економіки у період становлення і розвитку ринкових відносин, оскільки він забезпечує продовольчу та політичну безпеку країни. Основна ланка агропромислового комплексу – це низькодохідне сільське господарство, ведення якого залежить від природно-кліматичних чинників і має яскраво виражений сезонний, циклічний характер виробництва.

Сільське господарство є більш відсталим за показником розвитку продуктивних сил порівняно із промисловістю, є відносно статичною сферою, яка повільніше адаптується до мінливих економічних і технологічних умов. Вкладені капітали в цю галузь забезпечують меншу віддачу, ніж в інших галузях економіки.

Економічна теорія і світовий досвід розвитку ринкового господарства переконливо доводять, що внаслідок специфічних особливостей ні сільське господарство, ні продовольчий ринок не є саморегулюючими системами з огляду на загальну консервативність й інертність сільського господарства як виробничої системи, а також низької еластичності попиту на сільськогосподарську продукцію і високої еластичності цін на неї. Без втручання ззовні під дією ринкових сил відбувається розбалансування попиту та пропозиції на продовольчому ринку, що призводить до непропорційної зміни цін і різкого погіршення становища сільськогосподарських товаровиробників.

Об'єктивні складнощі пристосування сільськогосподарського виробництва до умов ринку ставлять перед державою питання про особливий статус аграрної галузі в межах існуючого економічного режиму. Широке обговорення проблем аграрної політики на міжнародному рівні, насамперед, питань світової торгівлі сільськогосподарською продукцією, сировиною і продовольством, свідчить про існування в цьому відношенні різних доктрин і, в остаточному підсумку, про жорстку економічну боротьбу держав, що дотримуються різних стратегій аграрного розвитку з огляду на власні інтереси. Ці розбіжності зводяться до протистояння двох підходів, які умовно можна поділити на модель вільної торгівлі і модель аграрного протекціонізму. Слід зазначити, що названі економічні моделі в чистому вигляді не існують у жодній країні світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэкгиз, 1962. – С. 32.
2. Милль Джон Стюарт. Основы политической экономии: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1980. – 494 с.

3. Лист Ф. Начальная система политической экономии. – СПб.: Изд. А.Э. Мертенса, 1891. – 452 с.
4. Менгер К., Бем-Баверк Е., Визер Ф. Австрийская школа в политической экономике. – М.: Экономика, 1992. – 494 с.
5. Хайек Фридрих А. Познание, конкуренция и свобода: Антология сочинений./ С. Мальцева, К.Большаков. – СПб.: Пневма, 1999. – 288с.
6. Майбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. – М.: Дело, Вита-Пресс, 1996. – 544 с.
7. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. В 2-х т.– М.: Прогресс, 1985. – Т.1.– 512 с.
8. Там же. – Т.2.– 454 с.
9. Кейнс Джон Мейнард. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
10. Гелбрейт Дж. Новое индустриальное общество. – М., 1969. – С. 69.
11. Самуэльсон П. Экономикс. – М., 1992. – С. 155-156.
12. Гэлбрейт Джон Кеннет. Экономическая теория и цели общества. – М.: Прогресс, 1979. – 406 с.
13. История экономических учений / Под ред. Г.А. Шмарловской. – Минск: ООО „Новое знание”, 2001. – 339 с.
14. Лукинов І. Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду // Економіка України. – 1999. – №5. – С. 8-12.

**К вопросу необходимости сочетания рыночного и государственного регулирования рынка аграрной продукции
О.М. Варченко**

Обоснована необходимость осуществления государственной поддержки аграрного сектора экономики. Обобщены теоретические основы сочетания рыночного и государственного регулирования рынка аграрной продукции в современных условиях развития аграрного рынка.

Ключевые слова: протекционизм, свободная торговля, государственная поддержка, рычаги государственного регулирования, аграрный рынок.

**On the issue of necessity of combining market and state regulation of the agrarian products market
O. Varchenko**

The paper highlights the necessity of state support of agrarian sector of agrarian sector of economics. Theoretical principles of combining market and state regulation of agrarian market development were generalized.

Key words: protectionism, free trade, state support, state regulation means, agrarian market.

УДК 332.3:504.062

ГУТОРОВ О.І., д-р екон. наук

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

**НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН**

Досліджуються теоретичні та методологічні проблеми формування інституціональної бази сталого землекористування в сільському господарстві України, обґрунтовуються напрями його здійснення. Особлива увага приділена науково-практичним аспектам використання земель сільськогосподарського призначення на сучасному етапі трансформації земельних відносин, проблемам становлення екологічно збалансованого аграрного виробництва.

Ключові слова: земельні ресурси, стале землекористування, екологізація землекористування, земельна рента, економічна та грошова оцінка земель, форми власності на землю, інвестиції, управління земельними ресурсами.

Постановка проблеми. Земельна реформа належить до найважливіших напрямів соціально-економічної політики держави. Узагальнюючи її результати, відзначимо, що за період реформування земельних відносин створено інститут приватної власності на землю, нові види агроформувань, проведено грошове оцінювання земель, запроваджено платність землекористування та закладено основи ринку земель. Здійснене зумовило низку проблем. Зокрема, зміни у власності земель призвели до порушення існуючої організації території землекористувань та суттєво вплинули на структуру земельних угідь і посівних площ сільськогосподарських культур. У більшості сільськогосподарських товаровиробників відсутні науково обґрунтовані сівозміни, ґрунтозахисні технології вирощування сільськогосподарських культур, необхідна кількість органічних та мінеральних добрив, внаслідок чого відбувається виснаження земель, зниження родючості ґрунтів та активізація деградаційних процесів.

Недосконалість державного регулювання процесом землекористування створила низку взаємовиключних інтересів і мотивацій землекористувачів щодо раціонального використання земе-